משנה · ראשונים · ראש

פירוש הראש על מדות

רבנו אשר ב"ר יחיאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פירוש הראש על מדות

רבנו אשר ב"ר יחיאל

מקור הטקסט: ויקיטקסט · רישיון: CC BY-SA 3.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פירוש-הראש-על-מדות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
משנה א 4
משנה ב 4
משנה ג 4
משנה ד 5
משנה ה 5
משנה ו 6
משנה ז 7
משנה ח 7
משנה ט 7
פרק ב 8
משנה א 8
משנה ב 8
משנה ג 9
משנה ד 9
משנה ה 10
משנה ו 11
פרק ג 12
משנה א 12
משנה ב 13
משנה ג 13
משנה ד 14
משנה ה 14
משנה ו 15
משנה ז 16
משנה ח 16
פרק ד 17
משנה א 17
משנה ב 17
משנה ג 17
משנה ד 18
משנה ה 18
משנה ו 18
משנה ז 19
פרק ה 19
משנה א 19
משנה ב 19
משנה ג 20
משנה ד 20

פרק א

משנה א

בשלשה מקומות הכהנים שומרים. פרשתי בריש תמיד:

והלוים בכ"א מקומות. בפרק קמא דתמיד יליף לה מקרא ושם פרשתיהו בשלשה מקומות שהכהנים שומרים הוה מלבד מכ"א שהלוים שומרים והוה בין הכל כ"ד או אותן ג' היו בכלל כ"א כי כהן (נדצ"ל כאן) הוי שומרים הכהנים ולוים כהנים למעלה והלוים למטה:

על ד' פנותיה בחוץ. מפרש בתמיד משום דאין ישיבה בעזרה היו שומרים בחוץ אבל בהר הבית שיכול לישב כשהוא עיף היה שומר מבפנים ובכלל שערי העזרה היה בית הניצוץ ובית המוקד ובית אבטינס היה באחד מן הפינות:

לשכת הקרבן. היא לשכת הטלאים א"נ לשכה היה מיוחדת לבקר בה הקרבנות ממומין:

לשכת הפרוכת. שהיו אורגים בה הפרוכת:

אחורי בית הכפורת. לשכה א' היתה במערב והיה לול קטן בכותל מערבי פתוחה מקדש קדשים לאותה הלשכה והלשכה היתה פתוחה לעזרה כנגד הלול להכשיר אחורי בית הכפורת לשחיטת קדשים וקרינן ביה פתח אהל מועד כדאיתא פרק איזהו מקומן [דף נה:]:

משנה ב

איש הר הבית. ממונה על שמירת הר הבית:

לשרוף כסותו. ואין כאן משום בל תשחית משום דהפקר ב"ד היה הפקר:

אמר ר' אלעזר ב"י כו'. מעשה אתא לאשמועינן גם שמעת מינה דסתם מתניתין דמידות ר"א ב"י היא:

משנה ג

ב' שערי חולדה מן הדרום. לפי שהיו בעיקר הר הבית כדתנן לקמן פ"ג (צ"ל פ"ב מ"א) רובו מן הדרום קרי להו חולדה כמו חולדה שדרה בעיקר הבתים. וי"מ לפי שחולדה הנביאה היתה יושבת בין ב' שערים הללו כדכתיב והיא יושבת בירושלם במשנה ומתרגמינן והיא יותבת בית אולפני' כמו ושננתם גם משמע במשנה בין שני השערים היתה יושבת שם ומלמדת משפטים ישרים ולא היתה יושבת בבית משום יחוד כדאמרי' במגילה [דף יד.] והיא יובשת תחת תמר משום יחוד:

משמשים כניסה ויציאה. כי רוב בניינו מן הדרום יוצאים ונכנסים באלו השערים:
וקפונוס מן המערב. קטן היה השער לפי שהשכינה במערב היה השער הזה ראש לכל השערים. קפי הוא ראש בלשון יון:
טדי מן הצפון. טדי לשון גובה כדתנן לקמן [בפ"ב מ"ג] כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ מהשער הטדי שהיו ב' אבנים מוטות זו על זו כזה Λ והיה הגבוה באמצע וזהו שיסד רבנא קלונימוס בפיוט (שחרית די"כ המתחיל כי אדוקי אש) טיטפסרו טהור בטעמים יעידוך (צ"ל כי טפסרי טהר בטעמם יטידוך) פירוש יגביהוך. וי"מ טדי לשון השתחויה ב' אבנים מוטות זו על זו נראים כמשתחוים זו לזו:
לא היה משמש כלום. כי אם התשמיש היה שם:
שושן הבירה צורה. מצויין שם בפ' שתי הלחם [צ"ח.] מפרש מאי טעמא רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר כדי שידעו מהיכן באו ויכנעו לבם וחד אמר שתהא אימת מלכות עליהם:
וכל מסעדיה. המסייע בשריפתה כדתנן פ"ג דפרה (מ"ג ושם הגי' וזקני ישראל היו מקדמין ברגליהם להר כו') זקני ב"ד היו מקדימין להר המשחה:

משנה ד

שבדרום שער הדלק. שדרך אותו השער היו מכניסין עצים למערכה:
שער הקרבן. שמביאים דרך אותו שער התמידין. י"מ כשהלך אברהם את יצחק בנו בהר המוריה הוליכו דרך אותו מקום זה השער שנעשה:
שער המים. לקמן בפ"ג (צ"ל בפ"ב מ"ו) מפרש שבו מכניסין צלוחית המים לניסוך בחג:
שער נקנור. שם האיש שהביא השערים מאלכסנדריא של מצרים ונעשה לו נס כדאיתא ביומא (דף לח.) ובשקלים בירושלמי כשצרו יוונים על חשמונאי היה שם איש א' מגדולי יוונים ושמו נקנור והא מחרף ומגדף כל שעה וכשגברו יד החשמונאים קצצו ראשו וידיו ורגליו ותלאו בשער המזרחי:
פנחס המלביש. שם היה בגדי כהונה ירושלמי פנחס על המלביש כך היה שם הראשון ונקראו כולם על שמו:
לשכת בית עושה חביתין. ששם עושין חביתין לכה"ג להקריב עשירית [האיפה] מחציתו בבקר ומחציתו בערב:

משנה ה

וכמין אכסדרה היה. רוח רביעית היתה רובה פרוצה כמין אכסדרה שפרוצה מרוח ד' כך היתה רובה פתחים וחלונות:

שהכהנים שומרים מלמעלה. פ"ק דתמיד [דף כו:] יליף לה מקרא:

ופתח היה לו לחיל. מלבד הפתח שפתוח לעזרה ואם תאמר בפ"ק דתמיד [שם] דפריך וחד שומר הוי ליה לבית המוקד ליפרוך נמי מבית הניצוץ שהיה לו ב' פתחים וי"ל דבית הניצוץ לא היה צריך שמירה בפתח לצד חוץ כי לא היה בו שימוש רב ולא הוצרך שמירה גם לצד חוץ:

משנה ו

ב' בקודש וב' בחול. ושל צד דרום היה בקודש:

וראשי פספסין. כלומר מסמר:

מערבית דרומית היתה לשכת הטלאים. בפ"ק דיומא [דף ט"ו] פריך אמתניתין דהכא ממתניתין דתמיד דקתני והרי לשכת הטלאים במקצוע צפונית מערבית והכא קתני שהיתה במקצוע מערבית דרומית ותו פריך התם דהכא קאמר דרומית מזרחית היתה לשכת לחם הפנים והתם קחשיב לשכת לחם הפנים הרביעית ללשכת הטלאים שהיתה במקצוע צפונית מערבית נמצא דלשכת לחם הפנים היתה במקצוע צפונית מזרחית כשהלך דרך ימין מצפון למערב וממערב לדרום ומדרום למזרח ומשני אקושיא קמייתא לשכת הטלאים אקצויי מקציא מאן דאתי מצפון מתחזיא ליה בדרום ומאן דאתי מדרום מתחזיא ליה בצפון פי' לשכת הטלאים היתה ניראית בשתי המקצועות שארוכה היתה ועומדת במערב ומארכת לצד צפון ולצד דרום מאן דאתי מצפון ורואה אותה רחוקה מקרן צפונית מערבית חושב אותה שעומדת בקרן מערבית דרומית ודאתי מדרום מתחזיא ליה משוכה לצפון כזה וקאמר התם מסתברא דבמערבית דרומית הויא כלומר קרובה יותר לדרום מלצפון כמו שציירתי ממאי מדרמינן לחם הפנים אלחם הפנים ומשני מר חשיב דרך ימין ומר חשיב דרך שמאל. פי' הך תנא דמדות דהכא חשיב דרך ימין כדמפרש בהדיא דקא אזיל ומני מדרום למזרח וממזרח לצפון ומצפון למערב וממערב לדרום והבא להקיף סביב הבית ומקיפו דרך ימין מבחוץ זהו סדר הקיפתו ולכך לחם הפנים לשכה שניה לה בקרן דרומית מזרחית ותנא דמסכת תמיד קא חשיב דרך שמאל ולשכת טלאים במקצוע דרומית מזרחית נמצא לשכת לחם הפנים רביעית לה במקצוע מזרחית דרומית כשהקיף דרך שמאל. א"א בשלמא דקריב טפי למערבית דרומית היינו דמתרץ לחם הפנים אלחם הפנים אלא א"א בצפונית מערבית הואי מאי תירוצא דלחם הפנים דכי מני נמי דרך שמאל הויא לחם הפנים שהוא רביעית לה במקצוע דרומית מערבית כיון דלשכת הטלאים במערבית צפונית ופריך התם והאמר מר כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין ומשני ה"מ בעבודה אבל הכא חושבנא

בעלמא הוא. והא דלא פריך התם דהכא תנן במזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי [אבני המזבח] צפונית מערבית בה יורדין לבית הטבילה והתם קרי להו לשכת החותמות ולשכת בית המוקד וי"ל דהתם קרי להו בשם עיקר תשמישן והכא קאמר דגם אלו דברים עשו להם ותימא אמאי לא משני בלחם הפנים אקצויי מקציא מאן דאתי מדרום לצפון מתחזיא ליה מזרחית צפונית ומאן דאתי מצפון לדרום מתחזיא ליה דרומית מזרחית וי"ל דלשכת בית המוקד היה בה תשמיש רב והיתה גדולה אבל לשכת לחם הפנים היה בה תשמיש מעט ולא היתה גדולה ולא שייך בה למימר אקצויי מקציא:

משנה ז

פשפש. (בין) שער קטן עומד תוך שער גדול:

לבלוש את העזרה. לחפש אם חסר כלום כדתנן בפ"ק דתמיד [דף כו:]:

משנה ח

רובדין של אבן. בפ"ק דתמיד [שם] [רובדין מאי ניהו] גזרתא דאצטוותא דסלקא לאצדוותא פי' מעלות היו בחומה מאבני גזית שהיו עולים [על ידם] לאיצטוות רחבות מתוקנות לישן שם:

ומפתחות העזרה בידם. ברשותן כמפרש ואזיל:

משנה ט

ומקום היה שם אמה על אמה וטבלה של שיש. כל הבית היה מרוצף באבני שיש מחוברות בסיד ובנין אבל טבלא זו שהיא אמה על אמה לא היתה מחוברת והיה תחתיה חלל וטבעת היתה בה קבועה מלמעלה להגביה את הטבלה כדי ליטול את המפתח ולמטה כלפי הקרקע היתה שלשלת תלויה בה ובאותה שלשלת הי' מחבר כל המפתחות:

הגביה הטבלא בטבעת. כלומר עם הטבעת הקבועה בה:

ובן לוי ישן לו מבחוץ. מחוץ לשער הר הבית:

במסיבה. בנין תחת הקרקע:

תחת הבירה. בריש יומא [דף ב.] ופרק טבול יום [דף קד:] רבי יוחנן וריש לקיש חד אמר מקום בהר הבית ובירה שמו וח"א כל הבית קרוי בירה:

תחת החיל. סמוך לשער הטדי שבצפון ובערוך פי' יוצא והולך בטדי בהר הבית שנקרא טדי (בערוך איתא שער הצפוני נקרא טדי וכצ"ל):

הדרן עלך בשלשה מקומות

פרק ב

משנה א

הר הבית היה ת"ק אמה על ת"ק אמה. נקרא הר על שם נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים והיתה היקף הר הבית ת"ק אמה על ת"ק אמה מרובע ובו היה החיל ועזרת נשים והעזרה וההיכל ורמז לת"ק [שמות כז] אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים שאין ת"ל בחמשים מלמד שחצר המשכן א' מחלק חמשים שבהר הבית כיצד חלוק ת"ק על ת"ק והרצועות נ' על נ' יהיו ק' רצועות של נ' על נ' הרי חצר המשכן א' מחמשים מהר הבית:

ורובו מן הדרום. רוב בנין הלשכות היו בדרומו של ת"ק על ת"ק והיינו דכתיב ביחזקאל [מ'] ויניחני אל הר גבוה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב שהיה מבונה הבנין עליו מנגב כההיא דרש"י פ"ק דסוטה (צ"ל פ"ז דף לד: ושם פירש"י מבונה לשון אבנה ממנה כלומר מיושבת) וחברון שבע שנים נבנתה הא דכתיב [תהלים מח] ירכתי צפון קרית מלך רב לפי שמקום שחיטת קדשי קדשים בצפון:

שני לו מן המזרח. כמו שני למלך שהוא שפל ממנו וכך לא היתה המזרח מבונה כמו הדרום וכן הצפון שפל מן המזרח והמערב מן הצפון:

שם היה רוב תשמישו. כי בחדרים והלשכות היו משתמשים:

משנה ב

כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין. כשהוא נכנס להר הבית אם יש לו עסק בהר הבית ואותו מקום שצריך לילך שם אם הוא פונה לשמאלו הוא קרוב לאותו מקום אין רשות לפנות לשמאלו כדי להתקרב לאותו מקום אלא צריך לפנות דרך ימין ולהקיף עד שיגיע לאותו מקום ואז יוצא דרך שמאל לכניסתו אבל כל הילוכו רק ימין אף ביציאתו וכניסתו במלאכת המשכן יליף לה מקרא משלשה פונים מזרחה [מ"א ז] שאין ת"ל פונים ד' פעמים אלא כל פינות שאתה פונה בעזרה ובהר הבית פונים לימין [יומא יז:] לראש המזבח פונים לימין:

שהוא מקיף לשמאל. כשנכנס להר הבית פונה דרך שמאל ומשאילין [אותו] למה מקיף לשמאל והוא אומר שאני אבל:

עשיתן כאילו עברו עליו את הדין. כאשר אתה אומר שיתן בלבם לקרבו משמע דשלא כדין רחקוהו ומתפללין שיהפוך את לבם לקרבו ואינו כן כי בדין נדוהו והקרוב תלוי בו שיכניע את לבו לשמוע לדברי חביריו ויקרבוהו ועל זה ראוי להתפלל:

משנה ג

לפנים ממנו. מחומת הר הבית:

סורג. מחיצה עליה כמין סריגות המטה וסריגת חלונות שהן עשויין נקבים ולא פי' כמה היה בין מחיצות הר הבית ובין הסורג וגם לא פי' איך היה הסורג ומסתבר שהיה הולך על פני כל המזרח מצפון לדרום ואין טעם לצורך הסורג כי אין תוספת מעלת הקדושה מן הסורג ולפנים כי מחומת הר הבית עד החיל הקדושה א' אם לא שנעשה לנוי. ומצאתי כתוב שלהיתר טלטול בשבת נעשה וצריך לפרש זה הטעם דמחיצת הר הבית נעשית תחילה לכל הבניינים שבתוכו וה"ל הוקף ולבסוף פתח [דלא מהני] ואחר שנעשה הבנינים נעשה הסורג להקיף הר הבית לדירה להיותו פתוח ולבסוף הוקף (ועי' בכ"מ הל' בית הבחירה פ"ה הלכה ג מה שתמה על זה הטעם):

לפנים ממנו החיל עשר אמות. לפנים מן הסורג לצד מערב היה מתחיל קדושת החיל שהיא למעלה מקדושת הבית כדתנן במסכת כלים [פ"א מ"ח] והיה רחבה עשר אמות עם כותל עזרת נשים:

וי"ב מעלות היו. בחיל רום כל מעלה חצי אמה:

ושלחה. מקום שדרך עליה כמו [ישעיה לב] משלחי רגל היה רחב חצי אמה כאורך רגל של אדם:

כל המעלות היו. בהר הבית:

חוץ משל אולם. שיש שם משלחה אמה (כדתנן לקמן פ"ג מ"ו):

חוץ משל אולם. שהיה גובה הפתח מ' ורחבו עשרים:

היו להן שקופות. היה להם משקוף ארוך ומונח על ב' מזוזות כעין שלנו חוץ משער טדי שהיו שם שתי אבנים מוטות זו ע"ג זו כזה Λ:

שנעשה בהן נס. כדאיתא ביומא [דף לח.]:

משנה ד

כל הכתלים שהיו שם היו גבוהין היו. כי השערים היו גבוהים עשרים אמה חוץ מחומה שהיא למעלה מן השערים גבוה מאד:

חוץ מכותל המזרחי. של הר הבית שהיה נמוך לפי שכהן השורף את הפרה צריך שיראה פתח ההיכל בשעת הזית הדם כדכתיב [במדבר יט] והזה נכח פני אהל מועד והיה רואה מע"ג חומת הר הבית דרך שער עזרת נשים ושער העזרה את פתח אהל מועד אבל אם היה כותל מזרחית גבוה אע"פ שכל השערים מכוונים זה כנגד זה שער כהנים ועזרת נשים ופתח ההיכל לא היה יכול לראות פתח ההיכל דרך השערים לפי שקרקע

הר הבית גבוה והולך כ' אמה קודם שיגיע להיכל וגובה פתח המזרחי היה עשרים אמה הילכך היה צריך לראות פתח אהל מועד מע"ג הכותל דרך שאר השערים:

משנה ה

עזרת נשים היתה אורך קל"ה. מן המזרח למערב:

על רוחב קל"ה. מן הצפון לדרום הוא מונה והולך לפרנס הר הבית ממזרח למערב לכן קרי ליה אורך אע"פ שהאורך והרחב שוה:

ד' לשכות בד' מקצעות. מבחוץ כזה (עי' בתי"ט שמפרש שמבפנים היו) ולא היו מקורות בבית שני:

ואין קטורות אלא שאינן מקורות. שאין דבר מעכב את העשן מלעלות כדרכו:

ששם נזירים מבשלים שלמיהם. דכתיב [יחזקאל מ"ו] ויאמר אלי אלה בית המבשלים אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח העם:

ומגלחים את שערם. דכתיב [במדבר ו] וגלח הנזיר פתח אהל מועד ואמרי' בנזיר בפ' ג' מינין [מה.] וכי תעלה על דעתך שבפנים הוא מגלח לפני מלך בשר ודם אין עושין כן לפני ממ"ה הקב"ה עושים מגלח כשמתבשלים (נ"ל שצ"ל אלא בשלמים הכתוב מדבר מקום שהיה מבשל שם היה מגלח שנאמר כו') שנאמר בהן ושחטו פתח אהל מועד:

ומשלחין תחת הדוד. יורה שמתבשלין בה השלמים כדכתיב [ויקרא ג] ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים:

כהנים בעלי מומין. שאינן ראויין לעבודה בודקין העצים ואמרינן במנחות פרק כל קרבנות [פה:] לא שנו אלא לח אבל יבש גוררו וכשר:

לשכת מצורעים. מפרש בתוספתא למה נקראת כן על שם שמצורעים טובלין שם בשמיני לטהרתן בשבא להכניס ידיו (לפנים למתן) בהונות אע"פ שטבל מבערב:

וחלקה היתה. עזרת נשים בראשונה שלא היה בה שום תקרה:

והקיפוה גזוזטרא. ועשו זיזין בכותל סביב ועשו ע"ג תקרה. ומפרש בפרק בתרא דסוכה [דף נא:] בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ ובאו לידי קלות ראש התקינו שיהא נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה בשמחת בית השואבה:

שעליהן הלוים אומרים בשיר. של שמחת בית השואבה כדמפרש בסוכה [ג"ז שם] אבל שיר הקרבנות היה אצל המזבח בעזרת כהנים:

אלא מוקפות כחצי גורן עגולה. כזו

משנה ו

ופתוחות לעזרת נשים. כי העזרה היתה גבוה מעזרת נשים ז' אמות וחצי של ט"ו מעלות:

אורך קל"ה אמה. מן הצפון לדרום על רוחב י"א ממזרח למערב וכן עזרת כהנים עד המזבח ואין ישראל נכנס שם אלא לצורך:

וראשי פספסין. כלונסאות:

מעלה היתה גבוהה אמה. בעזרת כהנים (והרע"ב פי' בעזרת ישראל):

והדוכן נתון עליה. מקום המיוחד לשיר כתיב ביחזקאל [מ"ב י"ב] הגדרת הגינה מתורגם דוכן לואי. גדרת (כל) בנין גדר אבנים שעליו נותנים ומשוררים (צ"ל שעליו נוגנים ושוררים):

היתה ארוך קפ"ז. ממזרח למערב:

על רוחב קל"ה. מצפון לדרום:

ושלש עשרה [**השתחויות**] **היו שם**. בעזרה מקום מיוחד לכל השתחוואה והשתחוואה כנגד י"ג פרצות כדתנן לעיל ואבא יוסי בן חנן פליג ואמר כנגד י"ג שערים תקנו השתחוואות ואצל כל שער ושער היו משתחווין:

שער הדלק. שדרך שם היו מביאין עצים למערכה:

שער הבכורות. הוא שער הקרבן דלעיל:

שבו המים מפכין. (היו) כדאיתא ביומא [דף ע"ז:]:

שער הקרבן. זהו שער הקרבן שבצפון דלעיל:

שער הנשים. שם נכנסות נשים לסמוך על קרבנן לרבי יוסי ולרבי יהודה לעמוד על קרבנן:

שער השיר. שם היו מכניסין כלי השיר כי היה סמוך לבית המטבחים כדאמרינן בסוף תמיד שעמדו על השולחן החלבים ותקעו:

שבו יצא יכניה. כשהגלוהו נבוכדנצר נכנס להשתחוות ונטל רשות ויצא דרך אותו שער. ובית הניצוץ ובית המוקד היו מאלו השערים אלא שנקראו להם גם אלו השמות:

ושני פשפשין היו לו. אע"פ שגם לשער המוקד היה פשפש אותו היה קטן ועומד אצל שער הגדול אבל אלו היו קצת גדולים ורחוקים קצת מן השער וכך היו ממנין י"ג שערים:

הדרן עלך הר הבית

פרק ג

משנה א

המזבח היה שלשים ושתים על ל"ב. מדרום לצפון וממערב למזרח אבל מצפון לדרום לא היה ארכו אלא ל"א כי לא היה יסוד במזרח ובדרום על המזבח בגובה אמה (ועי' פירש"י בזבחים דף נד.):

כנס אמה. א' במערב ובצפון ונשארו למ"ד על למ"ד ומפרש בפרק קדשי קדשים [דף נד.] דמתחילה הביא מלבן של ל"ב על ל"ב בגובה אמה ומילא אותו אבנים וסיד וקוניא וממחה ושופך ואח"כ מביא מלבן של למ"ד על למ"ד בגובה ה' והיינו דתנן עלה ה' וכנס אמה זהו סובב נמצא כ"ח על כ"ח ואח"כ מביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח בגובה ג' אמות ואח"כ מלבן שהוא אמה על אמה ברום אמה ונותנו בכל קרן וקרן היינו דתנן והקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו:

מקום הילוך רגלי הכהנים. סביב המערכה שאם היתה המערכה נוגעת בקרנות לא היה [מקום] לכהן להלך סביב המערכה להצית אליתא ולהפך בצנורא את האברים שלא נתעכלו:

נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה. ודריש ליה לקמן מקרא דכתיב ביחזקאל [מ"ג] והאריאל שתים עשרה ארך על שתים עשרה [רחב] רבוע יכול שאינו אלא י"ב על י"ב כשהוא אומר על ארבע רבעים (צ"ל אל ארבעת רבעיו) הוה אומר מאמצעית הוא מודד:

אמר רבי יוסי מתחילה. בבית ראשון לא היה כל המזבח אלא כ"ח על כ"ח וכשכנס אמה יסוד ואמה סובב ואמה קרנות ואמה מקום הלוך רגלי הכהנים נשאר מקום המערכה כ' על כ' והיינו דכתיב בדברי הימים [ב' ד'] ויעש (שלמה את) מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו מקום מערכה קא חשיב מזבח אבנים היה ועשאו תחת מזבח הנחושת שעשאו משה: הוסיפו עליו ד' אמות מן הדרום כמין גמא. כף יונית (צ"ל גימ"ל יונית שהיא כמין כף פתוחה מאותיות מנצפ"ך) כזה Γ ה"ג [ד"א מן הדרום] ולא כמו שכתוב בספרים ד' אמות מן הצפון דמפרש בפרק קדשי קדשים [דף סא:] משום שיתין הוסיפו שהיו מתחילה חוץ למזבח והכניסו אותן שיהיו תחת המזבח והניסוך היה בקרן דרומית מערבית כדתנן במסכת תמיד [פ"ז מ"ג] מהיכן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית צפונית [צפונית] מערבית מערבית דרומית נתנו לו יין לנסך [כו'] ותנן נמי בפרק קדשי קדשים [דף סג.] חטאת העוף היתה נעשית על קרן דרומית מערבית כו' וג' דברים היו משמשים למעלה ניסוך המים והיין [וכו']:

וחוט הסקרא. צבע אדום:

חוגרו באמצע. מקיף כל המזבח אמה אחת למטה מן הסובב:
להבדיל בין דמים העליונים. חטאת בהמה ועולת העוף:
לדמים התחתונים. שאר כל הזבחים וחטאת העוף ודריש ליה מקרא בפ' איזהו מקומן [דף נג.] דכתיב [שמות כז] והיתה הרשת עד חצי המזבח התורה נתנה מחיצה להבדיל בין דמים התחתונים לדמים העליונים:
והיסוד. היה מהלך כל אורך הצפון והמערב ונכנס בדרום אמה אחת ובמזרח אמה ושאר כל הדרום והמזרח לא היה לו יסוד כזה ומפרש טעמא בפרק איזהו מקומן [דף נג:] לפי שלא היתה בחלקו של בנימין דכתיב ביה בבקר יאכל עד [בראשית מט] ומתרגמינן באחסנתי' יתבני מקדשא והיינו בית שני אבל בבית ראשון שהיה מזבח קטן מן הדרום ד' אמות היה כל המזבח לצד הדרום בחלקו של בנימין והיה היסוד מהלך כל פני הדרום אבל רוח מזרחית לא נשתנה כשהיה בחלקו של יהודה אף בבית ראשון והא דממעטי' קרן דרומית מזרחית משום שלא היה לו יסוד היינו בבית שני א"נ אף בבית ראשון לא חשיב קרן דרומית מזרחית קרן של יסוד כיון שלא היה לו יסוד אף במזרח כמו לשאר קרנות ומה שנשתבשו הספרים לגרוס ד' אמות מן הצפון נ"ל דמשום קושיא זו שהוקשה להם מה שהיה יסוד בדרום בבית ראשון ולכך שמו התוספת בצפון כדי שלא ישתנה הדרום ולא נתנו על לבם המשניות המכחישות גרסתן:

משנה ב

היו שני נקבים. בתוך היסוד עד הרצפה שהדמין הניתנין על יסוד המערבי הן שירי הדמים הפנימים ועל יסוד דרומי הן שירי דמים החיצונים ודרך הנקבים יורדים על הרצפה והולכין לאמת המים העוברת בעזרה ויוצאין לנחל קדרון והדם רבה על המים ונעשית זבל ונמכר לגננים לזבל:

משנה ג

וטבעת היתה קבועה. בטבלה שבה מגביהין את הטבלה:
ויורדין לשית ומנקין אותן. מיין של נסכים שנקרש בהן כדאיתא בפ' לולב וערבה [דף מט.] אחת לע' שנה פרחי כהונה יורדין לשם ומלקטין [משם] יין קרוש ולית ליה להאי תנא דשיתין יורדין עד התהום ופליגי ביה תנאי (צ"ל שם) בפ' בתרא דסוכה:
כבש היה בדרומו של מזבח. שיעלו עליו למזבח דכתיב אל פני המזבח ומקום שעלו עליו קרוי פנים וכתיב ירך המזבח צפונה ומדירך בצפון פנים בדרום:
ורבובה היתה במערבו. של כבש פי' חלון היתה במערבו של כבש ורבובה היתה נקראת ששם היו נותנין פסולי חטאת העוף שתעובר צורתו ותצא לבית השריפה ובפ' כל שעה

[דף לד.] פליגי בה ר' יוחנן אמר פסול טומאה ורשב"ל אמר פסול הגוף וחטאת העוף היתה נעשית בקרן מערבית דרומית ולכך היתה רבובה באותו הקרן:

משנה ד

מבקעת בית הכרם. שם מקום שנא' [ירמיה ו] ועל בית הכרם שאו משאת ומוצאין שם אבנים חלקות:

וחופרין. בקרדומות עץ:

מן הבתולה. קרקע בתולה דידוע שלא היה בה ברזל:

שהברזל פוסל בנגיעה. דכתיב [דברים כז] לא תניף עליהם ברזל משמע בנגיע' בעלמא:

ובפגימה בכל דבר. אף בלא ברזל דאבנים שלימות כתיב ופגימת המזבח כמה [כדי] שתחגור בה צפורן ודוקא באבנים אבל בסיד המזבח איכא מ"ד טפח ואיכא מ"ד כזית [חולין דף יח.]:

היא פסולה כו'. ומסלקים אותה ומניחים אחרת במקומה ולא נפסל המזבח בכך ודריש לה במכילתין [סוף פ' יתרו] לא תבנה אתהן גזית אין גזית אלא גזוזית שהונף עליהם ברזל ר' נתן אומר הרי שבנה בו ב' אבנים גזוזות שהניף עליהם ברזל שומע אני יהא המזבח פסול [כולו] ת"ל לא תבנה [אתהן] גזית הן פסולות ושאר כל המזבח כשר:

מלבנים אותו פעמים בשנה. שסדין אותו בסיד וא"ת והא קא מוסיף אבנין וכתיב [ד"ה א כח] הכל בכתב מיד ה' עליה השכיל ואין לומר דבדבר מועט כזה לא מיקרי מוסיף אבנין דהא אמרינן בפ' כיסוי הדם [דף פג:] דקדשים פטורין מכיסוי דהיכי ליעבד למיתב עפר כו' קא מוסיף אבנין אלמא אפי' מיעוט שייך בית תוספת בנין וי"ל שהמזבח יכול להיות גדול עד ששים כדאמרינן בפ' קדשי קדשים [דף סב.] וההיא דפ' כיסוי הדם ה"ק על כרחך קדשים לא בעי כיסוי דאם הוסיפו על המזבח ועשאו של ס' אמה א"א להוסיף עליו א"נ היו מקלפין מן הסיד הישן:

ורבי סבר דבכל ע"ש היו מלבנין אותו. ולא בסיד אלא במפה מדיחין אותו:

ולא היו סדין אותו בכפיס. (של סיד) אתאן לת"ק:

כף ברזל. הוא כלי אומנות שטחין בו את הכותל אלא בכף של עץ היו סדין אותו:

משנה ה

וטבעות היו לצפונו של מזבח. דרוב קדשים שחיטתן בצפון ולא היתה הטבעת עגולה אלא כמין חצי טבעת וראשו אחד מחובר ברצפה ועולה ויורד במקום חבורה ונותן צואר הבהמה ותוחב ראש הטבעת בקרקע:

ו' סדרים. זה אצל זה ממערב למזרח ובכל סדר ד' ד' מצפון לדרום טבעת א' לכל משמר

ומשמר לכ"ד משמרות:

וי"א ד' סדרים. ובכל סדר ו' טבעות:

שעליהן שוחטים את הקדשים. כולם על ידן:

בית המטבחים. מקום שחיטה והפשט ונתוח ורחיצת קרביים ובני מעיים:

ועליהן ח' עמודי ננסין. משנה זו פרשתי בתמיד פרק אמר להם הממונה [מ"ה]:

משנה ו

הכיור היה בין האולם ולמזבח משוך כלפי דרום. בפ' קדשי קדשים [נט.] מוקי לה כר' יוסי הגלילי דאמר כולו מזבח בצפון קאי והיה המזבח (צ"ל כלה) כולו כנגד חצי פתחו של היכל (היה המזבח):

משוך כלפי דרום. ולא היה יכול לתתו בין המזבח והאולם דתניא בפ' קדשי קדשים [נח:] ר' יוסי הגלילי אומר מתוך שנאמר [שמות מ] ונתת את הכיור בין אהל מועד וגו' מזבח בפתח אהל מועד ולא כיור בפתח אהל מועד היכן היה נתנו בין האולם ולמזבח משוך [קימעא] כלפי הדרום מיד שכלה המזבח נתן את הכיור ותראה קצת כעומד בין האולם ולמזבח ופריך התם ולוקמיה מכותל [אולם] ולצפון בבין האולם ולמזבח ומשני אמר קרא צפונה שיהא צפון פנוי מכולם (בזבחים שם נט. הגי' מכלים):

וי"ב מעלו' היו שם גרסי'. וכן מוכח פ"ק דיומא [דף טז.] דקא חשיב מנין אמות שעל מעלות הר הבית ואי גרסי' י"ג מעלות לא היה החשבון מכוון:

ה"ג רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה. ול"ג ושלחה חצי אמה דא"כ לא היו מעלות האולם משונות ממעלות אחרים שבהר הבית ואנן תנן לעיל פ"ב כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה חוץ משל אולם ומיהו לא תקשה כולי האי דיש מהן שהי ושלחם יותר מחצי אמה:

ה"ג **אמה אמה ורובד ג' העליונה אמה אמה ורובד ארבעה ור' יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש**. וה"פ כי בא לפרש כ"ב אמות שבין האולם ולמזבח באלו י"ב מעלות וה"ק כשעלו המעלות לב' אמות דהיינו ארבעה מעלות דבכל מעלה יש לה גובה חצי אמה אז היה רובד ג' רצפה של ג' אמות חלקה בלא מעלות הרי ז' אמות בשטח הקרקע ד' אמות ששלוח' ד' מעלות וג' אמות רובד ועוד אמה אמה ורובד ג' הרי י"ד אמות והעליונה אמה אמה ורובד ארבע עד פתח האולם והם ח' אמות הרי כ"ב אמות שבין האולם ולמזבח ר' יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד וצ"ל דשאר רובדים לר' יהודה לא היה בא' מהן אלא רובד שתים דאי לאו הכי הוי כ"ג אמות בין האולם ולמזבח ואין לומר דאה"נ דס"ל לר' יהודה דבין האולם ולמזבח כ"ג אמות דהא בפ"ק דיומא

[שם] דחזק לאוקמיה מתניתין דמדות כר' יהודה ואי בין האולם ולמזבח כ"ג אמות היכי אתיא כוותיה הא תנן לקמן [פ"ה מ"א] דכל העזרה היתה אורך קפ"ז וקחשיב בין האולם ולמזבח כ"ב אמה וקשה לי לפי זה אמאי קאמר אמה אמה ה"ל למימר שתי אמות ויש גורסי' רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה אמה אמה ורובד ג' אמה אמה ורובד ג' העליונה אמה אמה ורובד ד' וה"פ לכל אמה ואמה שמגביה הקרקע עושה רובד ג' אמה למעל' הראשונה היה גובה חצי אמה ולמעלה השניה רובד ג' אמות הרי לב' מעלות ג' אמו' בשטח הקרקע לד' מעלות ו' מעלות לח' מעלות י"ד מעלות עוד שתי מעלות ג' אמות וחצי הרי י"ז אמות וחצי ולב' מעלות אחרונות ד' אמות וחצי כי היה הרובד ד' הרי כ"ב אמות שבין האולם ולמזבח ולא ה"ל למימר העליונה אמה אמה אלא העליונה אמה ורובד אלא אגב שיטפא אחריני תניי':

משנה ז

וחמש אמלתראות של מילא. עץ שגדלים עליה עפצים וגם הוא נקרא ארז דכמה מיני ארזים הן והיינו דקאמר בריש עירובין [דף ג.] [מאי אמלתראות ח"א קיני כמו קיני עופות עשויין לנוי וח"א] פסקי דארזא שהיו קורות גדולים משוקעים בבנין לנוי (צ"ל והיתה עודפת התחתונה) והיתה עד פתח התחתונים מכל צד על הפתח אמה נמצא ארכה כ"ב אמה כי פתח האולם היה רחב כ' אמה נמצאת העליונה שלשים אמות:

ונדבך. פי' שורת אבנים היתה בין כל א' וא':

משנה ח

כדי שלא יבעט. כלומר שלא יטה הכותל כי האולם היה גבוה ואין בו עליי' שיהיו התקראות מחזיקים הכתלים ולכך הוצרכו לקבוע כלונסאות של ארז מכותל לכותל להחזיק הכתלים:

היו קבועים בתקרות [**האולם**]. (השלם) ומגיעות עד סמוך לקרקע ופרחי כהונה אוחזין בהן ומטפסין ועולים ורואים את העטרות שבחלונות החלונות עשויות כיפות מוזהבות וציירות ועולות כעין עטרות ורואין אותן אם צריכות תיקון ואין לפרש שעולים לטייל ולראות בנויין דהא תנן לקמן [פ"ד מ"ה] דמשלשין האומנין בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן ואע"ג דליכא מעילה בקול ומראה וריח איסורא מיהא איכא:

שנאמר והעטרות תהיה. ק"ק דהכא משמע דהך עטרות לא היו אלא חלונות מוזהבות עשויות כמין עטרות והא כתיב לעיל מהאי קרא ולקחת כסף וזהב עטרות ושמת בראש יהושע כה"ג אלמא שהיו עטרות ממש שנותנין על הראש וי"ל דב' דברים (היה) ציוה הנביא ליקח כסף וזהב לעשות עטרות חלונות מוזהבות ועוד ציוה שישימו ליהושע

בראש להיות כהן גדול וכן נראה נמצא בשם רבי קלונימוס איש רומי:

גפן של זהב. פרשתי משנה זה בתמיד פ' ראוהו אחיו [ע"כ שייך לע"א]:

הדרן עלך המזבח

פרק ד

משנה א

פתחו של היכל כו' שתים מבפנים ושתים מבחוץ. אצל מזוזות הסמוכות לאולם כי עובי הכותל ההיכל היה ו' אמות:

שנאמר שתים דלתות להיכל ולקדש. להיכל היינו לצד חוץ ולקדש היינו לצד פנים:

החיצונות נפתחות לתוך הפתח. ומכסות עביו של כותל ה' אמות ונשאר אמה לב' המזוזות:

בתוך הפתח היו עומדות. ד' חלונות נפתחו עביו של כותל הפנימית פתחו (נ"ל שצ"ל בין הפנימיות בין חיצונות עומדות בתוך עובי הכותל הפנימיות נפתחו לצד כו') לצד חוץ והחיצונות לצד פנים והיו נקפלות לאחוריהם:

כמין איצטרופומא היו. פי' הדלת היתה נקפלת אחוריה כמין פנקסי' (אחרי הדלת) הנקפלות (צ"ל הנקפלות זו אחורי זו ועי' רש"י יחזקאל מא):

אלו ב' אמות ומחצה. כשנקפל דלת ה' אמות הוי ב' אמות ומחצה:

שתים מוסבות. משמע שהיו נקפלות וכן שתים לדלת אחת והיו שתים דלתות תלויות במזוזות כלפי פנים ונקפלות ומכסות ב' אמות ומחצה וחצי אמה למזוזה מכאן וחצי אמה למזוזה מכאן:

משנה ב

נטל את המפתח ופתח את הפשפש. בתמיד [דף ל:] מפ' ששתי מפתחות היו א' [שהוא] יורד לאמת השחי וא' [שהוא] פותח כיון:

ר' יהודה אומר בתוך עביו של כותל היה מהלך. באותה הבימה עד שנמצא עומד בין שני השערים:

ופתח את החיצונות מבפנים. לצד ההיכל והפנימית לצד האולם:

משנה ג

לתא. חדרי חדרים קטנים היו שם סביב ההיכל וקדש הקדשים:

ואחד למסיבה. מפרש לקמן:

ואחד לפשפש וא' להיכל. כדאמרי רבנן לעיל דנכנס מן הפשפש לתא ומן התא להיכל:

משנה ד

התחתונה חמשה. התא היה רחב ה' מדרום לצפון:

ורובד שש. עובי הכותל של היכל היה שש אמות עד תקרת התא ואז היה מתקצר אמה אמה כדכתיב [מ"א ו'] כי מגרעות נתן לבית סביב והיה מניח התקרה עליו והיינו דקתני והרובד שש והאמצעית ו' עם הרובד והעליונה ז' עם הרובד וכותל ההיכל היה עביו ה' והא דתנן לקמן [מ"ז] וכותל ההיכל ו' היינו כנגד התא האמצעית:

משנה ה

ומסבה היתה עולה. המסבה זו לא היתה מדרגה עלה כמו בלולים אלא מדרגה חלקה היתה ומהלכת ממזרח למערב על פני כל הצפון ובקרן צפונית מערבית היו עולים על ראש התא וכשהגיע למערב הפך פניו לדרום ומהלך על התא כלפי המערב עד שמגיע לדרום:

הגיע לדרום הפך פניו למזרח והיה מהלך בדרום עד שמגיע לפתחה של עליה. שהיתה פתוחה לדרום וכל פתחי הבניינים הכל בכתב מיד ה' דאל"כ למה לא עשה פתח העלייה בצפון ולא היה צריך להקיף המערבי:

ובפתחה של עלייה מחוץ היו כלונסאות. גדולים וחקוק בהם מקום מעמד רגל לעלות ולרדות בהן:

ולולין היו פתוחין. כחלולים שבין בית לעלייה כך היתה בתקרה חורין והיו משלשלין בהן האומנין בתבות שיש בהן ג' מחיצות ויושבין בהן ואע"פ שאין בו מעילה איסור מיהא איכא:

משנה ו

והיכל ק' על ק'. באורך ורוחב באורך עם האולם ותאים כדפרשי' וברוחב לא כל ההיכל אלא מקום האולם:

האוטם ו' אמות. י"מ אוטם יסוד ולא נהירא דשלון אוטם לא משמע הכי ועוד למה מנה היסוד שתחת הקרקע ואינו נראה בכלל בנין גובה הבית ועוד א"א דבנין גדול כזה לא היה לו יסוד אלא ו' אמות ונראה דיסוד לא קחשיב אלא לאחר שעלה הבנין מהארץ היה כולו אטום בלא חלל ו' אמות וזהו הרצפה גבוה עד העלייה ו' אמה:

אמה כיור. ציצי פרחים מצויירים סביב ברחב אמה באבנים גדולות לבנין ושקעם בחומה והניחו קורה גדולה על האבנים לתת עליהן קורות התקרה לבלתי אחוז בקירות הבית:

ואמה תקרה. עובי הקורות והנסרים שעליהן:

ואמה מעזיבה. עפר ורצפה:

ואמה כלה עורב. טבלאות של ברזל ובם קבועות מסמרות חדין למנוע את העורבים לשכון שם שלא יביאו את הטומאה וכן היו על כל גג ההיכל ובערוך פי' שהיה צורה להבריח העופות כדרך שעושין שומרי הפירות:

משנה ז

אמה טרקסין. היא מחיצה המבדלת בין ההיכל ובין קדש הקדשים והיא היתה מחיצת אבנים בבית ראשון ובבית שני שהיה גבוה יותר מהראשון ולא היה יכול לעמוד בנין רוחב אמה ולהוסיף על הבנין א"א עשו ב' פרוכות וביניהן אמה ונקרא טרקסין על שסוגרו בעד הלוחות שנתנו בסיני לשון טרוקו גלי [ברכות כח.]:

מן הצפון לדרום. כותל ההיכל ו' והתא ו' כנגד תא האמצעי שהיה ו' קחשיב כותל ההיכל שהיה ו' כדפרשתי לעיל:

ובית הורדת מים ג'. היה מקום שמי נפתוח נמשכין דרך שמאל שם בצנורות ועלו לים שעשה שלמה לבית הטבילה:

בית החליפות. אותו העודף נקרא חליפות:

מאחוריו. לצד מערב כי היו שם חלונות וגנזו בהן הסכינין וכתיב בעזרא [א' ט'] מחלפים תשעה ועשרים והיינו בנין צר מאחוריו ע' ורחבה מלפניו ק':

הדרן עלך פתחו של היכל

פרק ה

משנה א

כל העזרה. הנקראת מחנה שכינה טמא חייב עליה כרת:

משנה ב

הכבש והמזבח ס"ב. אע"פ שהמזבח היה ל"ב והכבש היה ל"ב בשטח הקרקע לא היו אוכלים אלא ס"ב כי ב' אמות של הכבש היו פורחות כנגד אמה של יסוד ואמה סובב:

מן השולחנות לננסין הן ד'. שולחנות של שיש ששנינו בתמיד [דף לא:] שעליהן היו מדיחין את הקרביים והא דתנן בתמיד פרק לא היו כופתין [שם] הקרביים מדיחין אותן ג' פעמים במעוטן על שולחנות של שיש שבין העמודים והכא תנן שהיו רחוקים מן הננסין ד' צ"ל שאחרים היו א"נ האי בין העמודים לאו דוקא וקרי ליה שפיר בין העמודים אע"פ שרחוקים ממנו ומיהא הא תנן בפירקין דלעיל ובתמיד פ' אמר להם הממונה [דף ל:] שבהן תולין ומפשיטין על שולחנות של שיש שבין העמודים צ"ל דאחרים היו

דא"א שתהא הבהמה תלויה באונקלאות ומגעת לשולחנות הרחוקים ד' אמות מן הננסים ותימה דלא חשיב מקום השולחנות ורש"י ז"ל תירץ בפ"ק (צ"ל בפ"ק דיומא דף טז:) דלא צריך למיתני דהדבר מפורש ביחזקאל [מ] דאמה וחצי ארך כל א' ורחב כל א':

והנותר. מקום לה' היה (נ"ל שצ"ל מקל"ה היה כו' ופירושו מקל"ה של רוחב העזרה ועי' רש"י יומא טז: ד"ה רובא) בין הכבש ולכותל ומקום הננסים וגם מקום השולחנות:

משנה ג

לשכות בית הפרוה. ביומא [דף לה.] מפרש מאי פרוה אמגושא פרש"י אדם מכשף עשאה וישראל הוה וכו' כדכתיב [עזרא ד] לא לכם [ולנו] לבנות בית ור"ח פי' שהיה מכשף אחד שעלה בדעתו לראות [עבודת] כה"ג ביוה"כ בשעה שהקטיר קטורת ועשה מחילות מירושלים להר הבית ומצאוהו בלשכת בית הפרוה והרגוהו שם והיה שמו פרוה:

משנה ד

אבא שאול אומר לשכת כה"ג כו'. מילתא באנפי נפשיה הוא ולא קאי אדרבי אליעזר בן יעקב:

בור הגולה. ועשאוהו כשעלו מן הגולה:

לובש לבנים. מרוב שמחה: